

ואתם הדבקים בה' אלקיכם

לפני כמה ימים, בתשעה באב, יום האבל על החורבנות, קראנו קטע מפרשת פרשת ואתחנן (ד, כה-מ) ובו נבואת תוכחה וחורבן על העתיד: "וְהִשְׁחַתְתֶּם... וְעַשִּׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱ-לֹהֵיךָ לְהַכְעִיסוּ... וְהִפִּיץ ה' אֶתְכֶם בְּעַמִּים...". אך יחד עם התוכחה נאמרו דברי נחמה. הרחמן "לֹא יִרְפָּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ, וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ". ראשיתה של הנחמה היא התשובה המתבטאת במהפך נפשי: "וּבְקִשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱ-לֹהֵיךָ וּמְצֹאתֶם - - כִּי תִדְרָשׁוּנוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ".

אחד מגדולי הוגי הדעות היהודיים במאה העשרים, ר' יוסף דוב סולובייצ'יק, בחר את הביטוי "וּבְקִשְׁתֶּם מִשָּׁם" כשם לאחד מספריו, שהוא, לדעתי, החשוב בחיבוריו ההגותיים. אחד הרעיונות היסודיים של הספר, מתייחס לשלושה מושגים המוצגים בפנינו בפרשתנו, פרשת עקב (יא, כב): "כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה... לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם לְלַכֵּת בְּכָל דְרָכֵיךָ וּלְדַבְּקָה בּוֹ". אחד המושגים האלה, מושג הדבקות, מופיע כבר בפרשה הקודמת: "וְאַתֶּם הַדְּבִקִים בַּה' אֱ-לֹהֵיכֶם - - חַיִּים בְּלִבְכֶם הַיּוֹם" (דברים ד, ד). כפשוטו, מורה פסוק זה על דבקות האדם באמונה בה'. זאת, בניגוד לחטא העבודה זרה עליו מתייחסת הפרשה. אולם, עבור המסורת ההגותית היהודית 'דבקות' הוא הרבה יותר. ההגות היהודית התעמקה במושג, וחשפה בו רבדים חשובים נוספים. מתוך כך הופכים שלושת המושגים: המצווה, ההליכה בדרכי ה' והדבקות, לשלושה אידיאלים יסודיים של הדתיות היהודית.

הרי"ד סולובייצ'יק ראה בשלושת מושגים אלה רמות בהתפתחותו האישית של האדם. נקודת המוצא מצויה במצווה, הביטוי המעשי של האמונה הישראלית. עלינו להבחין בין טוב לרע. מכאן, ה'כן' וה'לאו', ה'עשה' וה'לא תעשה', שהתורה שמה בפנינו. רמה ראשונה זאת מסומלת על ידי דמות ההורים: "שָׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ - - וְאַל תִּטָּשׁ תּוֹרַת אֲמֹךָ" (משלי א, ח). אלא, שביהדות, שלא כבפולחן הסיני הקלאסי למשל, נפשות ההורים אינם אלים. דבריהם אינם מצוות בגלל סמכותם כאב ואם. אדרבה, עלינו לכבדם בגלל שבדבריהם ובמעשיהם הם מהווים שליחים החייבים למסור לבניהם את דבר ה' ואת דבר החברה. לפיכך, למרות מצוות כיבוד אב ואם, הדגישו חז"ל את הפסוק "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ... אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (ויקרא יט, ג). כדברי רש"י: אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם - אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי".

ברמה השנייה אנו לומדים עיקרון חדש: "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵיךָ" (דברים כח, ט). ביטוי זה אומר לנו שפעמים רבות אנו מוצאים את עצמנו בצומת, כשלפנינו דרכים אלטרנטיביות. לא כל הדרכים שוות. באחד מהן "הלך" הקב"ה, מכאן הציווי: 'והלכת בדרכיו'. אנו חייבים ללכת אחריו, בעקבותיו.

אחרי

במקום אחר משתמשת התורה בנוסח שונה במקצת: "אַחֲרַי ה' אֶל־לִהְיֶכֶם תִּלְכוּ" (דברים יג, ה). ביטוי זה מבטא את אידיאל ההזדהות. אכן, אם ברמה הראשונה, הקב"ה הוא אב המצווה, ברמה השנייה שלפנינו הוא מלך, מלך המקיים את דברי משה על אידיאל ההנהגה (במדבר כז, טז-יז): "אִישׁ עַל הָעֵדָה, אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֶיהֶם". זאת הגדרה נפלאה של מנהיגות, כפי שרש"י הדגיש: "אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם - לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיים ומשלחין את חיילותיהם למלחמה", או בנוסח המדרש (ילקוט שמעוני במדבר, תשע"ו) לא כמצביאים: "שהן משלחין חיילות והן באין בסוף". זו אכן הייתה דרכו של דוד (שמואל א יח, טז): "וְכָל יִשְׂרָאֵל וַיהוָה אֶהָב אֶת דָּוִד - כִּי הוּא יוֹצֵא וְנָבֵא לְפָנֶיהֶם". המנהיג חייב לומר 'אַחֲרַי'. מעצם אפשרות לומר 'אחרי' למדנו שהקב"ה "כפוף" לחוקי המוסר. רעיון זה בוטא באופן מופלא בתלמוד הירושלמי (ראש השנה א, ג, נז ע"ב) ובמדרש (ויקרא רבה לה ג). מובאים שם דבריו של רבי אלעזר הפותח בפתגם יוני: "פרא בסיליוס או נמוס אגרפוס", דהיינו "עבור המלך החוק אינו כתוב!" והוא מוסיף: "בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה. רצה מקיימה, רצה - אחרים מקיימים אותה. אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה. מאי טעמא? "וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמְרֵתֵי... אֲנִי ה' (ויקרא כב, ט) אני הוא ששימרתו מצוותיה של תורה תחילה". הקב"ה עובר במסלול האדם של המכס. אנו לא רק שומעים את מצוות ה', אנו עושים את הטוב מתוך האידיאל של ההידמות לה': "אבא שאול אומר נדמה לו, מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון" (מכילתא פרשת השירה פרשה ג). הרמה השנייה מרחיבה את תחום המצוות. לא רק מה ששמענו במפורש מחייב אותנו. יש דברים רבים שאין עליהם מצווה מפורשת, ולמרות זאת אנו חייבים לחייב או לדחות אותם. כאן נעוצות עבודתם ואחריותם של החכמים.

עתה יכולים אנו לעבור אל הרמה השלישית. בעשרת הדברות שבפרשתנו קוראים אנו (ה, יח): "וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ". המתאוה אינו חוטא במעשים אלא בהרהורים ובמחשבות. זהו חטא המתרחש בעולמו הנפשי של האדם. האם אנו יכולים להשתחרר מחטא זה? האם ייתכן הרמוניה בין המעשים לבין הלב? בברכתו מנסח דוד את האידיאל הדתי (דברי הימים א כח, ט): "דַּע אֶת אֶל־לִהְיֶי אֲבִיךָ, וְעִבְדֵהוּ בְּלֵב שְׁלֵם וּבְנַפֶּשׁ חֲפֹצָה, כִּי כָל לְבָבוֹת דּוֹרְשׁ ה' וְכָל יֵצֵר מְחַשְׁבוֹת מִבֵּין". האם אנו מסוגלים לעשות את הטוב "בְּלֵב שְׁלֵם וּבְנַפֶּשׁ חֲפֹצָה"? או שמא אנו נהיה לנצח נדונים לעשות את הטוב, תוך כפייה עצמית, כשאנו נקרעים כל ימי חיינו בין החובה לבין נטיית לבנו, בין רצונו של הקב"ה לבין רצונו אנו? הקב"ה מעוניין בלב. הוא מבין את 'יֵצֵר מְחַשְׁבוֹת', יצירת מחשבות האדם, הנוצרות ללא הרף בעולמו הפנימי, לטוב ולרע! ודוד מתפלל על עמו (דברי הימים א כט, יח): "שְׁמְרָה זֹאת לְעוֹלָם לְיֵצֵר מְחַשְׁבוֹת לְבָב עַמְּךָ", רבונו של עולם! עזור לנו להגן על עולמו הפנימי: "וְהָכֹן לְבָבְךָ אֱלֹהִים".

כאן נעוץ חידושו של הרי"ד סולובייצ'יק בהבנת רעיון הדבקות. בסיום 'ובקשתם משם' (איש ההלכה – גלוי ונסתר, עמ' 234) הוא מסכם עבורנו את שלוש הרמות עליהן דברנו. ברמה הראשונה עומד האדם בפני גילוי האמת והאחריות, גילוי המביא אתו ציווי ודרישה לאורח חיים מיוחד. הדוגמה הקלאסית היא ללא ספק אחריות האדם למשפחתו, לבן/בת הזוג ולצאצאיו. ברמה השנייה, זו המבוססת ב'והלכת בדרכיו' קיימת כבר אוטונומיה מסוימת, ולמרות זאת היא "מקצתה חרות גמורה ומקצתה השתעבדות גמורה". לעומת זאת הדבקות היא "פלא זיהוי הרצונות" (אנא, תקנו טעות, בטקסט המודפס כתוב 'רצינות'). זהו בעיני פלא התהודה שאולי יוכל להתקיים אי פעם בין החובה לבין הנטייה, בין רצונו של הקב"ה לבין רצונו של האדם. אנו חוזרים עתה אל הפסוק שנתן את שמו לחיבור: "ובקשתם משם את ה' א-להיך ומצאת - - כי תדַרְשֶׁנוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ". "בְּכָל לְבָבְךָ"! ללא מלחמות פנימיות.

תהליך הצמיחה הזאת חייב להדריך אותנו בחיינו הדתיים, אך גם בחיינו הפרטיים והציבוריים. בעיות הצמיחה מסבירים הרבה מבעיותנו בחברה הדמוקרטית הליברלית. ברמה הראשונה נתקלים אנו בבעיית ההורים שלא למדו בצעירותם להיות בנים ובנות. ברמה השנייה חייבים אנו להבין שההנהגה והאוטונומיה תלויים באפשרות לומר 'אחרי'. אמנם כן! או שחיתות או 'אחרי'! 'אחרי' בתנאי הפרישה ובזכויות הרפואיות. וברמה השלישית עלינו להתפלל שלמרות שלטון היצר הרע על אמצעי התקשורת, נוכל להגיע לקצת אושר פנימי.